

чим не порівняти той досвід лагідності та доброти який здобували діти в «Пташиній лікарні», ходячи в гості до самотнього дідуса, вирощуючи квіти. Адже піклування про інших, менших, слабших народжує в дитячій душі людяність, доброту, любов, що в свою чергу веде до гармонійного розвитку особистості, її повноцінного життя, а отже і здоров'я духовного, фізичного, соціального.

Читаючи твори Василя Сухомлинського, дивуєшся, наскільки його ідеї стосовно збереження здоров'я дітей у процесі навчання й виховання випереджали свій час, а інколи навіть суперечили радянській ідеології. Проте його новаторства знайшли великий позитивний відгук у дітей та батьків, а також активну підтримку останніх. Саме мати однієї з учениць Василя Олександровича назвала школу — «Школою радості».

Отже, плануючи свою роботу з валеовиховання, а чи не слід ще раз перечитати «Серце віддаю дітям».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко М.С. Валеологический словарь. – Харьков; ХНУ, 1999. – 316 с.
2. Горохова Е.И. Валеология: Словарь. – М.; Флинта: Наука, 2000. – 240 с.
3. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / Избранные произведения в пяти томах. Том 3. – К.: Радянська школа, 1979.
4. Сухомлинский В.А. О воспитании. – М.: Политиздат, 1985. – 270 с.
5. Сухомлинский В.А. Хрестоматия по этике. – М.: Педагогика, 1990. – 304 с.
6. Сухомлинский В. Мудрость родительской любви. – М.: Молодая гвардия, 1988. – 303 с.
7. Сухомлинский В. Не только разумом, но и сердцем... – М.: Молодая гвардия, 1990. – 141 с.

УДК 316.47:372.3

І.Ю. Підлипняк

МІЖСОБИСТІСНЕ СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті «Міжособистісне спілкування дітей у різновіковій групі дошкільного закладу» розглянуто алгоритм впливу на формування взаємин дошкільників у різновіковій групі під час різних видів діяльності.

Pidlipnyak I.Y. in the article of intercourse of children in the riznovikoviy group of preschool establishment the algorithm of influence was considered on forming of mutual relations of under-fives in a risnovikoviy group during the different types of activity.

Актуальність дослідження пов'язана з вирішенням найскладніших виховних завдань міжособистісних взаємин в різновіковому об'єднанні дітей та формування навичок позитивного спілкування в системі «дитина – дитина іншого віку». Як зазначається в Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: «Спілкування – один із провідних видів діяльності у дошкільному віці, якому, на жаль, традиційно відводилася, так би мовити, обслуговуюча, а отже, певною мірою, другорядна роль: у режимі дня не передбачалося для нього спеціального часу, для розвитку мовлення дитини пропонувалися спеціально організовані заняття, а не вільне спілкування, мовлення в контексті живої тканини буття дитини» [2: 243].

Спілкування дітей різного віку в процесі спільної діяльності та його вплив на їхній загальний розвиток досліджували Т. Маркова, В. Нечаєва, Л. Пен'євська та ін.; ефективність впливу педагога на дошкільників за допомогою старших дітей вивчали А. Давидчук, І. Дьоміна та ін.; О. Тихеева, О. Соловійова з'ясовували переваги різновікового складу дошкільної групи над одновіковою у розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку. Теорію мовленнєвої діяльності розробляли такі вчені, як А. Богущ, Н. Гавриш,

Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонт'єв, Т. Рябова та інші. Проте специфіка міжособистісного спілкування дітей дошкільного віку в різновікових групах дошкільного закладу в цих дослідженнях не розглядалася, тоді як педагогічний досвід свідчить, що ускладнення у роботі такого об'єднання дітей відкривають широкі можливості для міжвікового спілкування. Спільна діяльність вихованців містить значні резерви: в ній здійснюється взаємовплив дітей різного віку, взаємодопомога, навчання молодших старшими. Постійне спілкування молодших дітей зі старшими формує їхні дружні взаємини, турботу, самостійність. Особливого значення набуває приклад старших для молодших.

Метою цієї статті є обґрунтування засад позитивного спілкування дошкільників у різних видах діяльності в різновікових групах та створення умов для гармонійних міжособистісних взаємин.

В.О.Сухомлинський обґрунтував життєздатність і доцільність різновікових колективів вихованців: «...Мають бути не тільки одновікові, а й різновікові групи дітей», «у колективі з різним віком вихованців можуть бути такі ж багаті спільні інтереси, як і в колективі одного віку» [9: 58]. Педагог неодноразово зазначав: «людина найкраще виховується тоді, коли вона дбає про інших» [7: 132]. Цей принцип добре реалізується в різновікових дитячих колективах, коли старші діти опікуються молодшими. З іншого боку, Василь Олександрович наголошував, що «педагогові працювати в таких колективах досить складно, позаяк діти різного віку мають різні рівні розвитку» [6: 56]. Тож украй необхідні вміння втілювати новітні ідеї виховання у конкретні технології, володіти гнучкою методикою організації діяльності дітей у різновікових угрупованнях, системно підходити до реалізації освітньо-виховних завдань.

Формування навичок позитивного спілкування можливо лише за умови спільної діяльності дошкільнят. Для цього необхідно забезпечити внутрішні і зовнішні чинники, які активізують таке спілкування. До внутрішніх чинників відносимо вдосконалення мовлення дітей як важливий засіб спілкування та актуальність потреби у спілкуванні для кожної дитини. Зовнішніми чинниками спілкування є створення в різновіковій групі розвивального середовища, яке сприяє активній взаємодії молодших і старших.

Особлива роль у навчанні дошкільника належить дорослому. Він є для дитини основним джерелом знань, зразком для наслідування. В.О.Сухомлинський, ставлячи великі вимоги до педагога різновікової групи, одним із основних його умінь вважав вміння проникнути в духовний світ дитини: «Деся у найпотаємнішому куточку серця в кожній дитини своя струна, вона звучить на свій лад, і щоб серце озвалося на моє слово, потрібно самому настроїтися на тон цієї струни» [8: 103-104].

Отож всебічний розвиток особистості дитини у процесі навчання визначається взаєминами дітей і педагогів, а також дітей між собою. Взаємини дітей різного віку формуються під час їхньої спільної діяльності.

У дошкільних навчальних закладах взаємини вихователя з дітьми носять, як правило, або діловий, або ігровий характер. У діловому спілкуванні головним є інтерес дитини до предметів і дій з ними. Ситуативно-ділове спілкування – провідна форма взаємин з дорослими у молодших дошкільників. У старшому дошкільному віці воно виходить за межі безпосередньої ситуації, стає неситуативним – діловим або особистісним. Мотивом спілкування є пізнання предметного світу і світу людських стосунків. На всіх етапах дитинства важливе місце займає емоційне ситуативно-особистісне спілкування дитини з дорослим. Довіра дитини до вихователя, їхня емоційна близькість є обов'язковою умовою успішності ділових взаємин. У грі взаємини дітей і дорослих носять характер партнерства. І в тому, і в іншому випадку вихователь може здійснювати цілеспрямований педагогічний вплив на кожну дитину, враховуючи вікові та індивідуальні психологічні особливості дошкільників, характер їх ігрових, ділових і міжособистісних взаємин.

У дошкільних навчальних закладах використовуються фронтальні, групові та індивідуальні форми організації педагогічного процесу, які дозволяють по-різному будувати взаємини педагога з дітьми та дітей між собою. Фронтальні форми роботи дають можливість

педагогу одночасно впливати на велику кількість дітей. На перший план тут виходять взаємини: вихователь – група, коли стосунки між дорослим і дитиною позначені багатьма факторами. Завдання, які пред'явлені усім дошкільникам, кожна дитина повинна зрозуміти і сприйняти як особисте звертання до неї. В умовах різновікових груп важко так сформулювати учбове завдання, щоб воно відповідало рівню всіх дітей. Молодші діти, як правило, погано сприймають завдання, які до них особисто не звернені, а якщо й сприймають, то не завжди вірно їх розуміють, тому часто замінюють своїми. У зв'язку з цим при фронтальних формах роботи в умовах різновікової групи ділові взаємини встановлюються у педагога тільки з частиною дітей, як правило, найбільш активних і самостійних. Інші діти або виконують завдання на основі наслідування, або підмінюють своїм. Хоча діти частково засвоюють матеріал, однак процес розвитку їх здібностей може утруднюватись.

В умовах різновікової групи можливості використання фронтальних форм роботи мають обмеження. Вихователь повинен враховувати особливості дітей різного віку, тобто в полі його зору мають бути не тільки група в цілому, а й вікові підгрупи. Найбільший педагогічний ефект у цих умовах дають форми роботи, які охоплюють невеликі вікові підгрупи дітей. І хоч така організація навчання дещо ускладнює роботу вихователя, вона дозволяє досягти значних результатів, оскільки створює сприятливі умови для взаємодії педагога з дітьми та дітей між собою.

Різний стиль взаємин і взаємодія педагога з дітьми залежить від форм організації навчання. Фронтальне навчання, як правило, породжує авторитарний тип спілкування, тому що можливості прямого контакту з дітьми дуже обмежені. При груповому навчанні, яке охоплює вісім – дванадцять дітей, існує більш тісний зв'язок, що будується на діалозі педагога з дітьми.

У різновікових групах створюються сприятливі умови для спілкування молодших дітей зі старшими. В групах, укомплектованих таким чином, дитина два роки знаходиться в ролі молодшої і два – старшої за віком дитини. Це надзвичайно важливо для розвитку дошкільників, які у молодшому віці потребують індивідуального спілкування з більш старшими. В зв'язку з цим особливого значення як засіб спілкування набуває цілеспрямоване формування дитячого мовлення.

Особливо цінним є міжвікова взаємодія дітей, яка дає змогу використовувати фактор взаємонавчання. Взаємонавчання може бути більш дієвим, ніж прямий вплив на дітей з боку педагога.

При об'єднанні дітей різного віку, коли старші вже мають певний досвід, знання, уміння, а молодші тільки набувають та оволодівають таким досвідом, виникають умови для взаємонавчання та взаємовиховання. Краще за все це відбувається у грі. Відомо, що одна і та сама іграшка може спричинити суперечку, а може об'єднати дітей. Це залежить насамперед від умілого керівництва грою з боку дорослого. Не можна забувати, що у всіх дошкільнят, не зважаючи на вік, інтерес до іграшки залишається однаково великим, а вміння поступатися, ділитися одразу не приходить. Для успішного розвитку мовлення дітей потрібне продумане керівництво діяльністю дітей з боку вихователя, роль якого значно зростає. Тож вихователь має передбачити такі спільні ігри, де б старші малята привчалися керувати іграми менших, піклуватися, щоб у них були іграшки, і всім без винятку було весело та цікаво. Але й тут зауважимо: дітям старшого віку важко знайти для менших партнерів доцільну й посильну роль у грі. Тому конфлікти можуть спалахувати і через різне ставлення дітей до правил самої гри. Меншим подобається процес ігрових дій, а старші потребують, щоб були дотримані певні умови. Без допомоги педагога тут не обійтись.

Згуртуванню групи також допомагають іграшки, які діти приносять з дому. З'являються нові грані спілкування. Власник іграшки в певний спосіб починає впливати на сюжет гри.

Спільні ігри, інші види дитячої діяльності, радість від можливості бути разом і цікаво проводити час є основою гармонійних стосунків дітей. Коли все гаразд, молодші діти охоче

покладаються на допомогу старших, чекають на їхнє схвалення, посилаються на них, як на авторитет. А старші діти опікуються молодшими, граються в їхні улюблені забавки. Статус дівчаток у різновіковій групі вищий за статус хлопчиків. Дівчат частіше вибирають для спільної діяльності, самі вони легше й охочіше вступають у контакт з молодшими дітьми. Люблять вибирати собі «підшефних» дітей, допомагати їм, опікуватися ними. Тому в практиці дошкільного закладу педагога частіше спираються на допомогу дівчаток.

Сприяє налагодженню взаємодії між дітьми і конструктивна діяльність. Її зміст будують на доступних усім дітям засобах дій. Це наприклад, уміння розміщувати елементи конструктора в різному просторовому положенні, що дає змогу створювати різноманітні конструкції. Попередній розподіл матеріалу забезпечує взаємини, основані на рівноправній участі в спільній діяльності старших і молодших дітей. Крім того, розподіл матеріалу робить доступним зміст роботи для обох партнерів. Наприклад, старша дитина розпочинає будівлю (будує фундамент будинку, опори мосту тощо), тобто виконує найбільш складний етап роботи, а далі її продовжує молодша. Таким чином налагоджується співробітництво дітей різного віку. Безумовно, таким типом співробітництва діти повинні оволодіти під безпосереднім керівництвом дорослого. Найбільш простий засіб, що допоможе побудувати взаємини різновікових дітей, – це конструювання за зразком. Зразок дорослого і пояснення до нього дозволяють регулювати зміст діяльності: від простих до найбільш складних форм. Поступово, оволодівши засобами взаємодії, діти навчаються будувати гру самостійно.

Характер взаємодії дітей проявляється в особливостях їх спілкування між собою та здатності узгоджувати свої дії у процесі спільної діяльності. Взаємодія, що ґрунтується на співпраці, взаємній симпатії та прихильності, не лише робить діяльність ефективною, але й сприяє особистісному зростанню кожної дитини групи, тоді як навіть окремі прояви зверхності, домінування, агресивності, суттєво порушують загальну атмосферу.

Правильно організоване різновікове спілкування дітей між собою глибоко впливає на хід їх психічного та соціального розвитку. Стосунки старших дітей з молодшими сприяють формуванню товариських взаємин, взаємодопомоги. Спілкування дітей у групах з контрастним комплектуванням складається більш сприятливо, ніж у групах одновікових дітей. Діти-погодки частіше конфліктують, оскільки зовнішньо вони мало чим відрізняються один від одного, а їхні можливості досить різні. В зв'язку з цим часто виникають ситуації, коли старша дитина ставить завишені вимоги до молодших товаришів. У групах з контрастним комплектуванням різниця можливостей очевидна самим дітям. У цій ситуації старші з задоволенням надають допомогу молодшим, захищають їх. Цей факт є одним із аргументів на користь контрастного спілкування дітей в різновікових групах. Постійний соціальний статус дошкільника у різновіковій групі урізноманітнюється водночас позицією як старшого, так молодшого серед дітей, що важливо для формування соціальних навичок взаємодії, вміння радитись і отримувати допомогу від старших, а також допомагати меншим. Педагогічне керівництво навчально-виховним процесом у різновікових групах спрямовується на організацію спільного життя дітей, їхнє спілкування, взаємодію, що впливає на моральне виховання, сприяє формуванню товариських взаємин. Василь Олександрович наголошував: «Дружба з малюками – дуже важлива сторона виховання моральної самосвідомості» [7: 238].

Реалізуючи освітній напрям, варто передусім звернутися до розмов з дітьми. Ефективними є не лише фронтально організовані бесіди. Розмови з окремими дітьми, підгрупою, що мають неформальний характер здатні здійснити суттєві зрушення в осмисленні дітьми того чи іншого явища. Будь-яка дитина краще сприймає слова, безпосередньо звернені до неї, а не до всього гурту. У різновіковій групі індивідуальне спілкування особливо важливе. Якщо вихователь мало звертає увагу на взаємини у різновіковій групі, це приведе до негативних наслідків: старші зверхньо ставитимуться до менших, почнуть керувати ними. Щодо поведінкового напрямку, то варто використовувати будь-які режимні процеси для постійних вправлянь дітей у шанобливому ставленні один до одного.

Перебування дітей у різновіковій групі при вдалому педагогічному керівництві позитивно позначається на розвитку мовлення. Діти молодших підгруп, завдяки здатності до наслідування, легко переймають розмовну мову старших дітей, оволодівають новими словами.

Молодші дошкільники охоче спілкуються із старшими дітьми, тому вихователь повинен частіше спрямовувати молодших дітей на таке спілкування. Якщо дитина молодшої підгрупи звертається із запитанням до вихователя, в окремих випадках її можна відіслати до старшої дитини, і як зазначає В.О.Сухомлинський: «Вони піклуються уже не тільки про те, щоб підопічні запам'ятали слова й правильно вимовляли фрази, але їх хвилює і успішність своїх «вихованців»» [7: 238].

Перебування в різновіковій групі також позитивно впливає на розвиток мовлення старших дітей. Діти розуміють, що для молодших вони є авторитетом, зразком для наслідування. Старші дошкільники відчують відповідальність перед молодшими.

Організуючи спілкування дітей під час нескладних трудових дій, особливу увагу приділяли ситуаціям, коли робота дошкільнят стає потрібною, корисною для інших. У цьому випадку характерним є інтерес менших до нової – більш складної, а тому привабливої для них діяльності. Малята хочуть все робити «як великі діти». Бажано, щоб вони могли задовольнити своє бажання. Тому для самообслуговування, прибирання іграшок чи шаф об'єднували маленьких дітей зі старшими. Зрозуміло, що такі «наставники» самі мають бути організованими, охайними, працелюбними. Неприпустимо перекладати на старших дітей обов'язки молодших або навпаки. Взаємодопомога має насамперед виховну мету.

Намагаючись сприяти виробленню партнерських взаємин у діяльності, педагог має взяти до уваги такі моменти:

1. Об'єднуючи дітей для спільної діяльності, вихователь повинен орієнтуватися на їхні бажання. Разом з тим, щоб урізноманітнити дитячі об'єднання, поглибити інтерес один одного доцільно вдаватися інколи до випадкового добору дітей у підгрупи. І як зауважував В.О. Сухомлинський: «Різновікові колективи повинні бути справою добровільною. Тут недопустиме будь-яке прикріплення одного до другого» [6: 596].
2. Якщо підгрупа дітей різного віку виконує якесь одне завдання, необхідно допомогти визначитися із тим внеском у спільну справу, який має зробити кожен, особливо це важливо для дітей молодшого віку.
3. Обговорюючи з дітьми результати роботи, варто наголосити, що успіх став можливим завдяки спільній роботі всіх членів команди, провести «хвилинку подяки».
4. Надзвичайно результативною є робота дітей у парах: молодша і старша дитина. У такому складі вони можуть виконувати різні трудові доручення, гратися, навчатися. При цьому важливо враховувати психологічну сумісність учасників пар.

Отже, якщо педагог зуміє правильно налагодити дитячі взаємини, у різновіковій групі дошкільнятам буде навіть краще й цікавіше, аніж у гурті однолітків. Головне, щоб кожний член дитячого гурту почувався, так би мовити, на своєму місці. І розумів: його люблять, поважають, без нього будуть сумувати. Правильно організоване спілкування дітей між собою глибоко впливає на їх психічний розвиток та створення умов для гармонійного спілкування дітей у різновікових групах. І як радить нам видатний педагог, Василь Олександрович: «Піклуватися про те, щоб у колективі панувала атмосфера співучасті, співчуття до лиха, незгод, прикрощів...» [5: 128].

Загалом же, з погляду В.О. Сухомлинського, виховна роль колективу в сучасних історичних умовах не тільки не зменшується, а, навпаки, зростає; інша річ, що «механізми» і колективного, і індивідуального впливів на вихованців мають стати тоншими, складнішими, гармонійнішими [5: 43].

Проте залишаються не вивченими питання формування взаємин дошкільнят різновікової групи в процесі сюжетно-рольових ігор, що є перспективою для подальшого розгляду проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Давидчук А.М., Тамбовцева А.Г. Форми організації навчання в різновіковій групі дитячого садка – К., 1992. – 36 с.
2. Коментар до Базового компонента дошкільньої освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук. ред. О.Л.Кононко. – К.: Ред. жур. «Дошкільнє виховання», 2003.
3. Русан Л., Колосінська Г. Різновікова група в дитячому садку. – К., 2007.
4. Смольникова Г. Всі разом дружать, як долоньки // Дошкільнє виховання. – 2000. – №11. – С.10-11.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. – К.: Радянська школа. 1976. – Том 1.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. – К.: Радянська школа. 1976. – Том 2
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. – К.: Радянська школа. 1976. – Том 5.
8. Сухомлинський В.А. Методика виховання колектива. – М., 1981.
9. Сухомлинський В.О. Праця і моральне виховання. – К.: Радянська школа. 1962.

УДК 373.5.035.6

Н.І. Ревнюк

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ВИХОВНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлено значення виховання для процесу формування особистості, проаналізовано творчу спадщину В.О. Сухомлинського у забезпеченні всебічного розвитку особистості, виокремлено і охарактеризовано основні чинники формування особистості, обґрунтовано умови їх реалізації у сучасному виховному процесі.

The value of education for the process of forming of personality is reflected in the article, the creative inheritance of V.O. Sukhomlinskogo is analysed in providing of comprehensive development of personality, the basic factors of forming of personality are selected and described, grounded terms of their realization in a modern educate process.

Древні мудреці говорили, що виховання – це наука, яка навчає наших дітей обходитися без нас, тобто інтерпретація сьогодення – добре знати себе, використовувати власний потенціал, вміти створювати ситуації успіху, писати й реалізовувати власний сценарій.

В умовах розвитку української державності формування особистості набуває нового змісту в контексті української перспективи. З одного боку, молода держава повинна створити всі умови для виховання свідомих громадян, з іншого – духовно й матеріально багату Українську державу збудують лише її патріоти, об'єднані національною ідеєю – ідеєю незалежності й державності.

Зміцнення і утвердження Української держави потребує вирішення надзвичайно важливого і невідкладного завдання – виховання свідомого громадянина й патріота рідної землі. У контексті творення національної системи освіти особливого значення набуває науково обґрунтоване розв'язання виховних завдань, а саме: формування особистості українця, його ментальності та національної свідомості.

Якщо людина досягає такого рівня розвитку, який дозволяє вважати її носієм свідомості і самосвідомості, здатним на самостійну перетворювальну діяльність, то таку людину називають особистістю.

Виховання – суттєвий фактор розвитку і формування особистості. Воно коректує вплив спадковості й середовища з метою реалізації соціальної програми розвитку